

بایستگی حفاظت از جنگل در آموزه‌های وحیانی

اسماعیل اسلامی^۱

^۱دکترای تخصصی مطالعات تطبیقی مذاهب اسلامی دانشگاه ادیان و مذاهب قم
مدیر هسته گزینش کارکنان دانشگاه علوم کشاورزی و منابع طبیعی گرگان

چکیده

از دیدگاه پیامبر اسلام جنگل امور عام‌المنفعه محسوب می‌شود و بریدن درختان و آتش‌زدن آن‌ها و نابود کردنشان حتی در شرایط خاص را هم مضموم دانسته و تخریب جنگل‌ها و قطع درختان را از مصادیق بارز فساد در زمین می‌داند. هدف از این پژوهش بررسی بایستگی حفاظت از جنگل در آموزه‌های وحیانی می‌باشد. در این مقاله از روش کتابخانه‌ای، قرآن، معانی و تفاسیر معتبر و مشهور و روایات اسلامی استفاده شده است. آموزه‌های وحیانی مجموعه‌ای از معارف الهی را فراروی آدمی قرار می‌دهد و نیازهای واقعی انسان، اعم از مادی و معنوی را به طور بسیار دقیق بیان نموده است. بخشی از این معارف درباره اهمیت درختکاری و حفظ و حراست از جنگل‌هاست که بسیار سازنده می‌باشد و به درستی که عمل کردن به آن‌ها می‌تواند نیازهای انسان را برآورده سازد و بشریت را از بحران‌ها، چالش‌ها و خطرات بزرگ و احتمالی که به دست بشر پدید می‌آید از بین ببرد. در این مقاله بخشی از کلام خداوند متعال و گفتار و سیره انبیا الهی و ائمه معصومین (ص) پیرامون اهمیت درختکاری و حفظ و صیانت از جنگل با هدف تولید فرهنگ که زمینه‌ای برای فراگیر کردن حفظ منابع خدادادی می‌باشد بیان گردیده است تا بندگان خداوند از این نعمت الهی نهایت استفاده را ببرند. همچنین با عمل کردن به آن، زیبایی‌ها و جذابیت چهره اسلام رحمانی را به جهانیان نمایان سازند.

واژه‌های کلیدی: جنگل، توسعه پایدار، سیره انبیاء، توسعه اقتصادی و فرهنگی، منابع خدادادی

مقدمه

درختان در اجتماع زیستی خود به صورت جنگل، به عنوان یکی از مهمترین سیستم‌های زیست‌محیطی به حساب می‌آیند. جدا از اهمیت اقتصادی، بدون شک جنگل‌ها تضمین‌کننده بقا و پایداری آب، خاک و هوای سالم هر سرزمینی هستند و پشتوانه مطمئنی برای نگهداری و توسعه کشاورزی و سایر منابع تغذیه انسان به شمار می‌آیند. جنگل‌ها چیزی بیش از مجموعه‌ای از درختان هستند و به عنوان میراث طبیعی نقش مهمی در زندگی انسان‌ها دارند. جنگل یک عنصر ذاتی از منظر و وجود انسان می‌باشد و بسیاری از کارکردهای اکوسیستم را فراهم می‌کند. ادیان الهی در برگیرنده آموزه‌های بزرگی بر ضرورت حفاظت از محیط‌زیست و عناصر طبیعت هستند. طبیعت و محیط‌زیست در عین حال که در اختیار انسان به عنوان خلیفه الهی هستند و به عنوان نشانه‌ای از قدرت الهی توصیف شده‌اند که این «خلیفه» را آن گونه که شایسته است متعهد به حفظ و حراست از آن می‌نماید (Boubkeur, 2007). محیط زیست در اسلام «امانتی» است که به انسان سپرده شده تا از آن به نحو مناسبی استفاده نماید (Naser, 1968). امام علی (ع) درباره‌ی مسئولیت انسان در برابر آنچه که پیرامونش می‌گذرد می‌فرمایند که: "از خدا بترسید درباره بندگان و شهرهای او زیرا که در قیامت مورد سوال واقع می‌شوید از همه چیز حتی در مورد اماکن و حیوانات". در اسلام همه موجودات اعم از جاندار و بیجان قابل احترام هستند و هر آنچه که از این سو بیجان و خاموش بنظر می‌رسد، آنسوی که بسوی پروردگار می‌باشد زنده و گویا است. آنچه که در آسمان‌ها و زمین و بین آن‌ها است یعنی همه اجزای طبیعت از جمله درختان و ستارگان و هستی در حال تسبیح خداوند هستند و بر او سجده می‌کنند (سوره اسراء/۴۴). به این ترتیب یکی از مهمترین وظایف انسان آن است که عامل تخریب و تباهی طبیعت و عناصر موجود در آن نباشند. تخریب و آلودگی محیط زیست مانعی برای انسان در جهت راه جستن به عالم ملکوت و عبور از جهان جمادی و طبیعت به درون پدیده‌ها و عمق و باطن آن‌ها نیز است. شناخت طبیعت و قوانین طبیعی به معنای درک "اسلام" یکی از شیوه‌های تسلیم در مقابل اراده الهی است. تفکر درباره طبیعت اجزا و عناصر آن و همچنین قوانین و نظام حاکم بر هستی یکی از مقولات بسیار مهمی است که متون اسلامی به عنوان یکی از ابزارهای شناخت، انسان را به آن ترغیب و توصیه می‌کنند. لذا در این پژوهش به بررسی بایستگی حفاظت از جنگل در آموزه‌های وحیانی می‌پردازیم.

مواد و روش

روش این پژوهش به صورت کتابخانه‌ای و استفاده از سایت‌های معتبر علمی و پژوهشی، کتب و منابع معتبر دینی، آیات قرآن و روایات اسلامی می‌باشد.

اهمیت درختکاری در اسلام

ائمه معصوم (ع) در روایات به‌طور مستقیم به درختکاری امر کرده‌اند و با صراحت از فضیلت و ارزش آن سخن گفته‌اند. در روایتی از پیامبر گرامی اسلام (ص) بر درختکاری تأکید شده است و با لحن خاص بدان اهتمام می‌ورزد و طبق حدیثی حضرت می‌فرماید: اگر عمر جهان پایان یابد و قیامت برسد و یکی از شما نهالی در دست داشته باشد چنانچه به قدر کاشتن آن فرصت باشد باید فرصت را از دست ندهد و آن را بکارد. علاوه بر روایات فراوانی که در تشویق به درختکاری نقل شده است، کاشت درخت را می‌توان از اعمال صالح قرار داد و آن را از مصداق‌های روایات و آیاتی که به آن تأکید کردند دانست. برپایه روایتی امام صادق (ع) فرمود: مؤمن پس از مرگ از شش خصلت سود می‌برد؛ فرزند صالح که برایش آمرزش بطلبد، قرآنی که خوانده، چاه آبی که حفر کرده و درختی که کاشته است، و در روایت دیگری امام صادق (ع) می‌فرماید: خداوند درخت را برای انسان آفریده از این‌رو درخت بکارید، آن را آبیاری کنید و در حفظ آن بکوشید، و ...

تأثیر گیاهان بر جسم و جان در منظر قرآن و روایات

گیاهان و درختان سهمی بسزا و نقشی بسیار مهم در زندگی بشر دارند، همچون تلطیف هوا، تعادل دمای محیط، حفاظت از خاک و تأمین بخشی از مواد غذایی مورد نیاز انسان، اندکی از سودمندی‌های فراوان آن‌هاست و تماشای گیاهان خرم و سرسبز و نگاه به مناظر جذاب آن‌ها از مواردی است که اسلام به آن دعوت کرده است و تعبیر معصومان (ع) در بیان فایده‌های پرشمار گیاهان حیرت‌انگیز است، به‌طوریکه قرآن کریم در آیه‌های ۶۳ سوره مبارکه حج، ۷ سوره مبارکه ق و ۶۰ سوره مبارکه نمل، گیاهان را شادی‌آفرین دانسته و آن‌ها را به بهجت‌انگیزی توصیف می‌کند.

همچنین در سخنان معصومان (ع) نیز از تأثیر مثبت گیاهان بر جسم و جان آدمی صحبت‌های بسیاری به ما رسیده است، در روایتی از امام موسی‌بن‌جعفر (ع) چنین نقل شده است: نگاه به گیاهان خرم و سرسبز، چشم را جلا می‌دهد و به روشنائی آن می‌افزاید. از این روایات چنین نتیجه می‌گیریم که هرگاه آدمی خرمی گیاهان و درختان سرسبز را تماشا کند، غرق در سرور و لذت می‌شود و روان وی آرام و جانش به تازگی و طراوت می‌گراید، به‌طوریکه امام صادق (ع) به مفضل می‌فرماید: نگاه به گل‌های رنگارنگ و درختان سرسبز خرم چنان لذتی به آدمی می‌بخشد که هیچ لذتی را با آن برابر نمی‌توان کرد. منابع طبیعی همانند جنگل و درخت از مصادیق بارز و آشکار نعمت‌های الهی و مواهب خدادادی برای انسان است؛ لذا انسان وظیفه دارد در حفظ، حمایت، احیا و آبادانی منابع طبیعی نهایت دقت و کوشش را به خرج داده و شکر نعمت را به‌جا آورد.

واژه درخت در قرآن کریم

درخت یکی از آفریده‌های شگفت‌انگیز خداوند است که دقت در آن قدرت لایزال الهی را به تصویر می‌کشد. در قرآن کریم وجود درختان به‌عنوان نشانه الهی مطرح می‌شود که می‌تواند قدرت پروردگار را در خلق چنین ارگانیسم پیچیده یا از یک بذر و نهال کوچک نشان دهد.

در آیه ۶۰ سوره نمل در رابطه با درخت آمده است: أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنبِتُوا شَجَرَهَا أَلَيْسَ مَعَ اللَّهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ (نمل/۶۰)؛ آیا بت‌هایی که معبود شما هستند بهترند یا کسی که آسمان‌ها و زمین را آفریده؟! و برای شما از آسمان، آبی فرستاد که با آن، باغهایی زیبا و سرورانگیز رویانیدیم؛ شما هرگز قدرت نداشتید درختان آن را برویانید! آیا معبود دیگری با خداست؟! نه، بلکه آن‌ها گروهی هستند که (از روی نادانی، مخلوقات را) هم‌طراز (پروردگارشان) قرار می‌دهند.

همچنین در آیه ۱۰ و ۱۱ سوره نحل در رابطه با درخت آمده است: هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ (نحل/۱۰)؛ او کسی است که از آسمان، آبی فرستاد، که نوشیدن شما از آن است؛ و (همچنین) گیاهان و درختانی که حیوانات خود را در آن به چرا می‌برید، نیز از آن است. يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (نحل/۱۱)؛ خداوند با آن (آب باران)، برای شما زراعت و زیتون و نخل و انگور، و از همه میوه‌ها می‌رویاند؛ مسلماً در این، نشانه روشنی برای اندیشمندان است. در آیه ۷۱ و ۷۲ سوره واقعه نیز جهت نمایان کردن قدرت خداوند آمده است: أَفَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ (واقعه/۷۱)؛ آیا درباره آتشی که می‌افروزید فکر کرده‌اید؟ أَأَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنْشِئُونَ (واقعه/۷۲)؛ آیا شما درخت آن را آفریده‌اید یا ما آفریده‌ایم؟

نیز در آیه ۶۸ سوره نحل خداوند قدرت خود را در رفتار زنبور عسل در کوه‌ها و درختان نشان می‌دهد و می‌فرماید: وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ (نحل/۶۸)؛ و پروردگار توبه زنبور عسل «وحی» (و الهام غریزی) نمود که: «از کوه‌ها و درختان و داربست‌هایی که مردم می‌سازند، خانه‌هایی برگزین. تمامی مخلوقات خداوند به تسبیح و ذکر حمد الهی مشغولند. درختان نیز به‌عنوان دسته‌ای از مخلوقات به‌طور مداوم به تحمید الهی مشغولند، به‌طوری که در بسیاری از آیات قرآن به تسبیح و سجده درختان اشاره شده است. برای مثال خداوند متعال در آیه ۶ سوره الرحمن می‌فرماید: وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ (الرحمن/۶)؛ و گیاه و درخت برای او سجده می‌کنند. همچنین در آیه ۱۸ سوره مبارکه حج بیان شده: أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ

حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ (حج/۱۸)؛ آیا ندیدی که تمام کسانی که در آسمان‌ها و کسانی که در زمینند برای خدا سجد می‌کنند؟! و (همچنین) خورشید و ماه و ستارگان و کوه‌ها و درختان و جنبندگان، و بسیاری از مردم! اما بسیاری (ابا دارند، و) فرمان عذاب درباره آنان حتمی است؛ و هر کس را خدا خوار کند، کسی او را گرمی نخواهد داشت! خداوند هر کار را بخواهد (و صلاح بداند) انجام می‌دهد. در آیات ۲۴ تا ۲۶ سوره ابراهیم می‌خوانیم: أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ (ابراهیم/۲۴). آیا ندیدی چگونه خداوند «کلمه طیب» (و گفتار پاکیزه) را به درخت پاکیزه‌ای تشبیه کرده که ریشه آن (در زمین) ثابت، و شاخه آن در آسمان است؟

تَوْتَى أَكْلَهَا كُلِّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ (ابراهیم/۲۵)؛ هر زمان میوه خود را به اذن پروردگارش می‌دهد. و خداوند برای مردم مثل‌ها می‌زند، شاید متذکر شوند (و پند گیرند). وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ (ابراهیم/۲۶)؛ (همچنین) «کلمه خبیث» (و سخن آلوده) را به درخت ناپاکی تشبیه کرده که از روی زمین برکنده شده، و قرار و ثباتی ندارد.

همچنین در آیه ۳۵ سوره مبارکه نور نیز می‌فرماید: اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ تَنُورُ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (نور/۳۵)؛ خداوند نور آسمان‌ها و زمین است؛ مثل نور خداوند همانند چراغدانی است که در آن چراغی (پر فروغ) باشد، آن چراغ در حبایی قرار گیرد، حبایی شفاف و درخشنده همچون یک ستاره فروزان، این چراغ با روغنی افروخته می‌شود که از درخت پربرکت زیتونی گرفته شده که نه شرقی است و نه غربی؛ (روغنش آنچنان صاف و خالص است که) نزدیک است بدون تماس با آتش شعله‌ور شود؛ نوری است بر فراز نوری؛ و خدا هر کس را بخواهد به نور خود هدایت می‌کند، و خداوند به هر چیزی داناست.

در آیه ۶۰ سوره اسراء بیان شده: وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةُ الْمُلْعُونَةُ فِي الْقُرْآنِ وَنُحَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا (اسراء/۶۰)؛ (به یاد آور) زمانی را که به تو گفتیم: «پروردگارت احاطه کامل به مردم دارد؛ (و از وضعشان کاملاً آگاه است). و ما آن رؤیایی را که به تو نشان دادیم، فقط برای آزمایش مردم بود؛ همچنین شجره ملعونه [درخت نفرین شده] را که در قرآن ذکر کرده‌ایم. ما آن‌ها را بیم داده (و انداز) می‌کنیم؛ اما جز طغیان عظیم، چیزی بر آن‌ها نمی‌افزاید.

درخت در بهشت و جهنم

همان‌طور که یکی از ویژگی‌های باغ‌ها و بوستان‌ها در این دنیا وجود درخت در آن‌هاست، در باغ‌های بهشتی هم درخت‌هایی وجود دارد که عامل سرسبزی و طراوت آن‌ها هستند. در عین حال طبق آیه‌های قرآن کریم، در جهنم درخت‌هایی وجود دارد: درخت‌های بهشت: معروف‌ترین درخت در بهشت، درخت طوبی است که نامش یک بار در آیه ۲۹ سوره رعد آمده است: الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَى لَهُمْ وَحَسُنَ مَا بَ (رعد/۲۹)؛ آن‌ها که ایمان آوردند و کارهای شایسته انجام دادند، پاکیزه‌ترین (زندگی) نصیبشان است؛ و بهترین سرانجام‌ها!

در عین حال در بعضی آیه‌های قرآن بعضی از انواع درخت‌های بهشتی و میوه آن‌ها هم مشخص شده، به عنوان مثال در فیهما فَاكِهَةً وَنُخْلٌ وَرَمَانٌ (الرحمن/۶۸)؛ در آن‌ها میوه‌های فراوان و درخت خرما و انار است! که به درخت انار و خرما اشاره دارد. فی سِدْرٍ مَخْضُودٍ (واقعه/۲۸)؛ آن‌ها در سایه درختان «سدر» بی‌خار قرار دارند. که به درخت سدر اشاره دارد. وَطَلْحٍ مَّنْضُودٍ (واقعه/۲۹)؛ و در سایه درخت «طلح» پربرگ [درختی خوشرنگ و خوشبو]، که به درخت موز در بهشت اشاره شده است.

درخت‌های جهنم: درست است که درخت عامل نشاط و آرامش است، اما اراده خداوند بر این قرار گرفته تا در جهنم همه چیز، حتی درخت‌ها هم وسیله‌ای برای عذاب گناهکاران باشند. درخت زقوم یکی از درخت‌های جهنم است. که در آیات ۶۲ تا ۶۶ سوره صافات به آن اشاره شده است: أَذْكَاءَ خَيْرٌ نَزْلًا أَمْ شَجَرَةُ الزَّقْوَمِ (صافات/۶۲)؛ آیا این (نعمت‌های جاویدان بهشتی) بهتر است یا درخت (نفرتانگیز) زقوم؟

إِنَّا جَعَلْنَاهَا فِتْنَةً لِلظَّالِمِينَ (صافات/ ۶۳)؛ ما آن را مایه درد و رنج ظالمان قرار دادیم! إِنَّهَا شَجَرَةٌ تَخْرُجُ فِي أَصْلِ الْجَحِيمِ (صافات/ ۶۴)؛ آن درختی است که از قعر جهنم می‌روید! طَلَعَهَا كَأَنَّ رُءُوسَ الشَّيَاطِينِ (صافات/ ۶۵)؛ شکوفه آن مانند سرهای شیاطین است! فَإِنَّهُمْ لَا يَكُونُ مِنْهَا فَمَالٌ تُونَ مِنْهَا الْبُطُونُ (صافات/ ۶۶)؛ آن‌ها [= مجرمان] از آن می‌خورند و شکم‌ها را از آن پر می‌کنند. و در سوره دخان آیه ۴۳ و ۴۴ و ۴۵، إِنَّ شَجَرَتَ الرَّقُومِ، طَعَامُ الْأَثِيمِ، كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ؛ مسلماً درخت رقوم، غذای گنهکاران است، همانند فلز گداخته در شکم‌ها می‌جوشد.

تشبیه بهشت جاودان به جنگل

در آیات قرآن بارها به این مسئله اشاره شده که یکی از ویژگی‌های بهشت این است که در آنجا باغ‌ها و درختانی وجود دارد که از زیر درختانش نهرها جاری است و مومنان در زیر سایه درختان آرامش دارند و از میوه درختان استفاده می‌کنند و از نهرهای جاری می‌نوشند. درخت یکی از زیباترین مظاهر خلقت و جلوه‌ای از قدرت آفریدگار عالم است.

علت تقدس درختان

۱- درخت و تسبیح خداوند

هر کس به زبانی صفت حمد تو گوید
بلبل به غزلخوانی و قمری به ترانه
تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا (اسراء/ ۴۴): همه تسبیح او می‌گویند؛ و هر موجودی، تسبیح و حمد او می‌گوید؛ ولی شما تسبیح آن‌ها را نمی‌فهمید؛

۲- درخت و سجده در برابر خداوند

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ (حج/ ۱۸)؛ آیا ندیدی که تمام کسانی که در آسمان‌ها و کسانی که در زمینند برای خدا سجده می‌کنند؟! و (همچنین) خورشید و ماه و ستارگان و کوه‌ها و درختان و جنبندگان، و بسیاری از مردم! اما بسیاری (ابا دارند، و) فرمان عذاب درباره آنان حتمی است؛ و هر کس را خدا خوار کند، کسی او را گرامی نخواهد داشت! خداوند هر کار را بخواهد (و صلاح بداند) انجام می‌دهد. و نیز در آیه ۶ از سوره مبارکه الرحمن می‌خوانیم: وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ؛ و گیاه و درخت برای او سجده می‌کنند.

۳- درخت نشانه‌ای بر قدرت خداوند

أَمِنْ خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمَا تَعْمَلُونَ (نمل/ ۶۰)؛ (آیا) بت‌هایی که معبود شما هستند بهترند یا کسی که آسمان‌ها و زمین را آفریده؟! و برای شما از آسمان، آبی فرستاد که با آن، باغ‌هایی زیبا و سرورانگیز رویاندیم؛ شما هرگز قدرت نداشتید درختان آن را برویانید! آیا معبود دیگری با خداست؟! نه، بلکه آن‌ها گروهی هستند که (از روی نادانی، مخلوقات را) همطراز (پروردگارشان) قرار می‌دهند. آری، در امر رویش و رشد و نمو درختان، کار ما آدمیان "تنها بذر افشانی و آبیاری است، اما کسی که حیات را در دل این بذر آفریده و به نور آفتاب و قطرات حیات بخش باران و ذرات خاک فرمان می‌دهد که این دانه را برویانید، تنها خداست." به همین دلیل است که خداوند در سوره واقعه آیات ۶۳ و ۶۴ و ۷۲، دیگر بار این حقیقت را مورد تأکید قرار داده و جواب این سوال را که پروردگار حقیقی چه کسی است، از منکران توحید می‌خواهد: أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ أَلَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ... أَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ... أَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَهَا أَمْ نَحْنُ الْمُنْشِئُونَ؛ آیا هیچ درباره آنچه کشت می‌کنید اندیشیده‌اید؟ آیا شما آن را می‌رویانید یا ما می‌رویانیم؟ آیا شما درخت آن را آفریده‌اید یا ما آفریده‌ایم؟

۴- استفاده از درخت برای تمثیل

الف - تشبیه کلمه طوبه به درخت: أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ (ابراهیم ۲۴)؛ آیا ندیدی چگونه خداوند «کلمه طوبه» (و گفتار پاکیزه) را به درخت پاکیزه‌ای تشبیه کرده که ریشه آن (در زمین) ثابت، و شاخه آن در آسمان است؟ تَوْتَى أَكْلَهَا كُلِّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ؛ (ابراهیم/۲۵)؛ هر زمان میوه خود را به اذن پروردگارش می‌دهد. و خداوند برای مردم مثل‌ها می‌زند، شاید متذکر شوند (و پند گیرند). عقاید حقی که ریشه‌اش در اعماق قلب و در نهاد بشر جای دارد.

ب - تشبیه کلمه خبیثه به درخت: وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ (ابراهیم/۲۶)؛ (همچنین) «کلمه خبیثه» (و سخن آلوده) را به درخت ناپاکی تشبیه کرده که از روی زمین برکنده شده، و قرار و ثباتی ندارد. مقصود از کلمه خبیثه شرک به خداست که به درختی خبیث تشبیه شده، که از جای کنده شده باشد.

ج - شجره ملعونه: وَإِذْ قُلْنَا لَكَ إِنَّ رَبَّكَ أَحَاطَ بِالنَّاسِ وَمَا جَعَلْنَا الرَّؤْيَا الَّتِي أَرَيْنَاكَ إِلَّا فِتْنَةً لِلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فِي الْقُرْآنِ وَنُحَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا طُغْيَانًا كَبِيرًا (اسراء/۶۰)؛ (به یاد آور) زمانی را که به تو گفتیم: «پروردگارت احاطه کامل به مردم دارد؛ (و از وضعشان کاملاً آگاه است). و ما آن رؤیایی را که به تو نشان دادیم، فقط برای آزمایش مردم بود؛ همچنین شجره ملعونه [درخت نفرین شده] را که در قرآن ذکر کرده‌ایم. ما آن‌ها را بیم داده (و انداز) می‌کنیم؛ اما جز طغیان عظیم، چیزی بر آن‌ها نمی‌افزاید.

۵- نقش درخت در زندگی انبیای الهی (صلوات الله علیهم)

الف) در زندگی آدم (علیه السلام): در قرآن کریم در سه سوره و پنج آیه، کلمه «شجره» ۶ مرتبه نقل شده که همگی مربوط به سرگذشت حضرت آدم است: در سوره مبارکه بقره آیه ۳۵، وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ. و گفتیم: «ای آدم! تو با همسرت در بهشت سکونت کن؛ و از (نعمت‌های) آن، از هر جا می‌خواهید، گوارا بخورید؛ (اما) نزدیک این درخت نشوید؛ که از ستمگران خواهید شد. در سوره مبارکه اعراف آیات ۱۹، ۲۰ و ۲۲ (در آیه اخیر لفظ شجره ۲ بار به کار رفته)، وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ (اعراف/۱۹)؛ و ای آدم! تو و همسرت در بهشت ساکن شوید! و از هر جا که خواستید، بخورید! اما به این درخت نزدیک نشوید، که از ستمگران خواهید بود. فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوَاتِيهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَتَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ (اعراف/۲۰)؛ سپس شیطان آن دو را وسوسه کرد، تا آنچه را از اندامشان پنهان بود، آشکار سازد؛ و گفت: «پروردگارتان شما را از این درخت نهی نکرده مگر بخاطر اینکه (اگر از آن بخورید)، فرشته خواهید شد، یا جاودانه (در بهشت) خواهید ماند. فَدَلَاهُمَا بِغُرُوفٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوَاتِيَهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ وَأَقُلْتُ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ (اعراف/۲۲)؛ و به این ترتیب، آن‌ها را با فریب (از مقامشان) فرود آورد. و هنگامی که از آن درخت چشیدند، اندامشان [عورتشان] بر آن‌ها آشکار شد؛ و شروع کردند به قرار دادن برگ‌های (درختان) بهشتی بر خود، تا آن را بپوشانند. و پروردگارشان آن‌ها را نداد داد که: «آیا شما را از آن درخت نهی نکردم؟! و نگفتم که شیطان برای شما دشمن آشکاری است؟. فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبْلَى (طه/۱۲۰)؛ ولی شیطان او را وسوسه کرد و گفت: «ای آدم! آیا می‌خواهی تو را به درخت زندگی جاوید، و ملکی بی‌زوال راهنمایی کنم؟

ب) در زندگی یونس (علیه السلام): سعدی می‌گوید: قرص خورشید در سیاهی شد یونس اندر دهان ماهی شد. «یونس یکی از پیامبران الهی است که خداوند او را برای راهنمایی مردم سرزمین نینوا برانگیخت و نام او چهار بار در کلام الله ذکر شده است. فَتَبَدَّاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ (صافات/۱۵۵/۱۵۶)؛ (به هر حال ما او را رهایی بخشیدیم و) او را در یک سرزمین خشک خالی از گیاه افکندیم در حالی که بیمار بود! و بوته کدوئی بر او رویاندیم (تا در سایه برگ‌های پهن و مرطوبش آرامش یابد).

ج) در زندگی حضرت موسی (علیه السلام): فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ (قصص / ۳۰)؛ هنگامی که به سراغ آتش آمد، از کرانه راست دره، در آن سرزمین پر برکت، از میان یک درخت ندا داده شد که: «ای موسی! منم خداوند، پروردگار جهانیان.

بلبل ز شاخ سرو به گلبانگ پهلوی می خواند دوش درس مقامات معنوی

یعنی بیا که آتش موسی نمود گل تا از درخت نکته توحید بشنوی (حافظ)

ساحران بعد از دیدن معجزه حضرت موسی فریاد برآوردند که ... قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ، رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ (شعرا/ ۴۷/۴۸)؛ گفتند: «ما به پروردگار عالمیان ایمان آوردیم، پروردگار موسی و هارون. و فرعون با خشم آنان را مورد خطاب قرار داد: (...) فَلَأَقْطِعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأَصْلَبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمَنَّ آيُنَا أَشَدَّ عَذَابًا وَأَبْقَى (طه/ ۷۱)؛ به یقین دست‌ها و پاهایتان را بطور مخالف قطع می‌کنم؛ و شما را از تنه‌های نخل به دار می‌آویزم؛ و خواهید دانست مجازات کدام یک از ما دردناکتر و پایدارتر است.

د) در زندگی حضرت مسیح (علیه السلام): وَهَزَى إِلَيْكَ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطُ عَلَيْكَ رَطْبًا جَنِيًّا، فَكُلْهُ وَأَشْرَبْهُ وَقَرَى عَيْنًا (مریم / ۲۵/۲۶)؛ و این تنه نخل را به طرف خود تکان ده، رطب تازه‌ای بر تو فرو می‌ریزد، (از این غذای لذیذ) بخور؛ و (از آن آب گوارا) بنوش.

ه) در زندگی پیامبر اسلام (صلی الله علیه وآله وسلم): در آیه ۱۸ از سوره مبارک فتح می‌خوانیم: لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا؛ خداوند از مؤمنان -هنگامی که در زیر آن درخت با تو بیعت کردند- راضی و خشنود شد؛ خدا آنچه را در درون دل‌هایشان (از ایمان و صداقت) نهفته بود می‌دانست؛ از این رو آرامش را بر دل‌هایشان نازل کرد و پیروزی نزدیکی بعنوان پاداش نصیب آن‌ها فرمود.

۶- درختان بهشتی

در آیین مقدس اسلام، حیات آدمی در جهان مادی و عالم طبیعت منحصر نبوده، بلکه این عالم به منزله منزلگاهی موقتی است که پس از پایان یافتن مدت اقامت انسان در آن، ترک می‌شود و ساکنان آن به سوی قرارگاه ابدی خود روانه می‌گردند و در آن قرارگاه ابدی، آنان که در حیات دنیوی خود اهل صلاح و سداد بوده‌اند در جایگاهی فرود می‌آیند که به آن «جنت» یا «بهشت» می‌گویند. «جنت به معنی باغی است مملو و مستور از گیاهان و اشجار، آنقدر تعداد درختان زیاد می‌باشد که زمین را با سایه بپوشاند (مقیمی، ۱۳۵۶)». همان گونه که یکی از ویژگی‌های باغ و بوستان در این عالم، وجود درخت در آن است، بهشت نیز که خود باغی سراسر حُسن و جمال است، همچون باغ‌های دنیوی پوشیده از درختان زیبا می‌باشد که در آیاتی از قرآن کریم به ویژگی‌های آن‌ها اشاره شده که ضمن ذکر این آیات، این ویژگی‌ها را بر می‌شمریم:

الف- در سوره مبارک دهر آیه ۱۴ می‌خوانیم: وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا؛ و درحالی است که سایه‌های درختان بهشتی بر آن‌ها فرو افتاده و چیدن میوه‌هایش بسیار آسان است.

ب - در سوره مبارک الرحمن آیات ۴۶ تا ۴۸ چنین آمده است:

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ، قِبَايَ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ، ذَوَاتَا أَفْنَانٍ؛ و برای کسی که از مقام پروردگارش بترسد، دو باغ بهشتی است، پس کدامین نعمت‌های پروردگارتان را انکار می‌کنید؟! (آن دو باغ بهشتی) دارای انواع نعمت‌ها و درختان پرتراوت است. از دیگر خصوصیات و ویژگی‌های درختان بهشتی تازگی همیشگی آن‌ها و تنوع در محصولات و میوه‌های آن‌هاست.

ج - در برخی از آیات قرآن کریم به نوع درختان بهشتی و اینکه چه میوه و محصولی دارند اشاره شده است. در آیه ۶۸ سوره مبارک الرحمن به درختان انار و خرما، فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ؛ در آن‌ها میوه‌های فراوان و درخت خرما و انار است. در آیه ۱۱ سوره نحل به درختان انگور، يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَنْعَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ؛ خداوند با آن (آب باران)، برای شما زراعت و زیتون و نخل و انگور، و از همه میوه‌ها می‌رویاند. در آیه ۲۸ سوره مبارک واقعه به درخت سِدْر، فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ؛ آن‌ها در سایه درختان «سِدْر» بی‌خار قرار دارند. و در آیه ۲۹ از سوره مبارک واقعه به درخت

موز بهشتی، وَطَلَحٍ مَّنْضُودٍ؛ و درختان موزی که میوه‌هایش خوشه خوشه روی هم چیده شده است. در آیه ۱ سوره تین، بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ؛ قسم به انجیر و زیتون. در آیه ۶۲ سوره بقره، فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصِلِهَا؛ از خدای خود بخواه که از آنچه زمین می‌رویاند، از سبزیجات و خیار و سیر و عدس و پیازش، برای ما فراهم سازد.

۷- درختان دنیوی

در این صحیفه نورانی، خداوند از درختانی دنیوی نام برده و مورد استفاده آن‌ها قرار داشته است که از آن جمله «درخت خرما» است.

الف- درخت خرما: در قرآن کریم در ۲۰ آیه به نام این درخت (نخل) تصریح شده است. برای نمونه، سوره بقره آیه ۲۶۶؛ سوره انعام آیات ۹۹ و ۱۴۱؛ سوره نحل آیات ۱۱ و ۶۷؛ سوره مریم آیات ۲۳ و ۲۵؛ و... و این تعداد در مورد هیچ کدام از درختان دیگر سابقه ندارد. این خود بیانگر اهمیت این درخت و میوه و محصول آن که انواع و اقسام ویتامین‌های غذایی را در خود جای داده، است.

ب- درخت انگور: درخت انگور بعد از درخت خرما، بیشترین تکرار در قرآن می‌باشد، به طوری که ۱۱ مرتبه نام این درخت با کلمات «عنب» و «اعناب» آمده است. سوره بقره آیه ۲۶۶؛ سوره انعام آیه ۹۹؛ سوره نحل آیات ۱۱ و ۶۷؛ سوره نبا آیه ۳۲ و...

ج- درخت زیتون: "این درخت، درختی پر برکت و دارای محصولی بسیار ارزشمند به نام «زیتون» است. «ابن عباس می گوید: این درخت تمام اجزایش مفید و سودمند است حتی در خاکستر آن نیز فائده و منفعتی است، و اولین درختی است که بعد از طوفان نوح روید و پیامبران در حق آن دعا کرده اند که درخت پربهرکتی باشد (مکارم شیرازی، ۱۳۵۳)." در اهمیت آن همین بس که در قرآن کریم از آن یاد شده و حتی یک سوره از این کتاب آسمانی را به نام آن نام گذاری نموده اند. کلمه «زیتون» که هم به درخت و هم به میوه زیتون اطلاق می‌گردد، مجموعاً ۶ بار در قرآن کریم مورد استفاده قرار گرفته است. یک بار به صورت «زیتونه» در سوره مبارک نور آیه ۳۵ و چند مرتبه هم به صورت «زیتون». سوره انعام آیات ۹۹ و ۴۱؛ سوره نحل آیه ۱۱؛ سوره تین آیه ۱؛ سوره عبس آیه ۲۹.

د- درخت انار: رُمان، که به معنی انار است به درخت این میوه نیز گفته می‌شود و در قرآن کریم سه بار بدان اشاره شده است. در سوره انعام آیات ۹۹ و ۱۴۱؛ سوره الرحمان آیه ۶۸.

ه- درختِ سدر: "سدر، همان درخت کُنار است «درختی است تناور و خاردار، بلندی اش تا ۴۰ متر می‌رسد، می‌گویند تا دو هزار سال عمر می‌کند. میوه آن به شکل سنجد و بعد از رسیدن سرخ یا زردرنگ و شیرین می‌شود ... (انعام/۱۴۱)." کلمه سدر، ۴ بار در قرآن کریم آمده است. در سوره سبأ آیه ۱۶؛ سوره واقعه آیه ۲۸؛ سوره نجم آیه ۱۶.

و- معروشات: "معروشات، جمع کلمه معروشه می‌باشد و «شجره معروشه، آن درختی را گویند که شاخه‌هایش به وسیله داربست بالا رفته و یکی بر بالای دیگری قرار گرفته باشد، مانند درخت انگور (طباطبایی، ۱۳۷۴)." کلمه معروشات تنها ۲ بار و هر ۲ بار نیز در سوره مبارک انعام آیه ۱۴۱ به کار رفته است که نخست درباره درختان داربستی و بار دیگر درباره درختان غیر داربستی که بر پای خود استوارند و نیاز به داربست ندارند، استعمال شده است. وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَّعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرَّمَانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ (انعام/ ۱۴۱)؛ اوست که باغ‌های معروش [باغ‌هایی که درختانش روی داربست‌ها قرار دارد، و باغهای غیرمعروش باغ‌هایی که نیاز به داربست ندارد] را آفرید؛ همچنین نخل و انواع زراعت را، که از نظر میوه و طعم با هم متفاوتند؛ و (نیز) درخت زیتون و انار را، که از جهتی با هم شبیه، و از جهتی تفاوت دارند؛ (برگ و ساختمان ظاهریشان شبیه یکدیگر است، در حالی که طعم میوه آن‌ها متفاوت می‌باشد). از میوه آن، به هنگامی که به ثمر می‌نشیند، بخورید! و حق آن را به هنگام درو، بپردازید! و اسراف نکنید، که خداوند مسرفان را دوست ندارد.

۸- نقش درخت در زندگی انسان‌ها و حیوانات

از آنچه تاکنون گفتیم در می‌یابیم که با توجه به آیات قرآن کریم، درخت در زندگی و حیات دنیوی و اخروی انسان‌ها نقش مهمی ایفا می‌کند. از یک سو تأمین کننده بخش عمده ای از مواد مورد تغذیه آدمی است و از دیگر سو مایه آرامش و نشاط روحی او، و البته در زندگی حیوانات نیز درخت نقش مهمی دارد؛ چرا که بخشی از مواد غذایی مورد نیاز این گروه از موجودات را نیز فراهم می‌آورد. با اشاره به دو آیه از قرآن کریم، به تأثیر و نقش درخت در زندگی آدمیان از زاویه تأمین یکی از ضروریات حیات آدمی (آتش) و نیز تأثیر آن در زندگی یکی از حشرات (زنبور عسل) می‌پردازیم:

الف- در آیه ۸۰ از سوره مبارک یس می‌خوانیم: الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ (یس/۸۰)؛ همان کسی که برای شما از درخت سبز، آتش آفرید و شما بوسیله آن، آتش می‌افروزید.

ب- در سوره مبارک نحل آیه ۶۸ آمده است: وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ؛ و پروردگار تو به زنبور عسل «وحی» (و الهام غریزی) نمود که: «از کوه‌ها و درختان و داربست‌هایی که مردم می‌سازند، خانه‌هایی برگزین! این آیه شریف، اشاره به نقش و تأثیر درخت در زندگی زنبور عسل دارد. همان طور که می‌دانیم این حشره بسیار زحمتکش برای تولید عسل، این ماده غذایی بسیار ارزشمند و مفید، نیازمند مواد اولیه ای است که جز در شهد گل‌ها، گیاهان و شکوفه درختان یافت نمی‌شود. به همین سبب خداوند عزیز با هدایت تکوینی خود، علاقه زندگی در مزارع و باغ‌ها و در میان گیاهان و درختان را در نهاد او قرار داده است.

سیره انبیاء و اولیای الهی بر کاشت درخت

روایات فراوانی درباره اهمیت درختکاری توسط اهل بیت (علیهم السلام) بیان شده است که به برخی از آن‌ها اشاره می‌کنیم: "پیامبر (ص) فرمود: مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا يَأْكُلُ مِنْهُ إِنْسَانٌ أَوْ دَابَّةٌ أَوْ طَيْرٌ إِلَّا أَنْ يُكْتَبَ لَهُ صَدَقَةٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ؛ (هیچ مسلمانی نیست که نهالی بکارد و انسان یا حیوان یا پرنده از آن بخورد مگر آن که تا روز قیامت برای وی صدقه بنویسند (نوری، ۱۴۰۸ ق)."

"انس بن مالک در حدیث دیگری از پیامبر اکرم (ص) روایت می‌کند که فرمود: مَنْ بَنَى بُيُوتًا بِغَيْرِ ظُلْمٍ وَلَا اِعْتِدَاءٍ أَوْ غَرْسًا بِغَيْرِ ظُلْمٍ وَلَا اِعْتِدَاءٍ كَانَ لَهُ أَجْرًا جَارِيًّا مَا انْتَفَعَ بِهِ أَحَدٌ مِنْ خَلْقِ الرَّحْمَنِ؛ (هرکس بدون ظلم و تجاوز به حقوق دیگران ساختمانی را بنا کند یا بدون ظلم و تجاوز نهالی بکارد، تا وقتی که یکی از آفریده های خداوند مهربان از آن بهره مند می‌شود، پاداش وی ادامه خواهد داشت (نوری، ۱۴۰۸ ق)."

ابو ایوب انصاری روایت می‌کند که پیامبر اکرم (ص) فرمود: مَنْ غَرَسَ غَرْسًا فَأَثْمَرَ أُعْطَاهُ اللَّهُ مِنَ الْأَجْرِ قَدْرَ مَا يَخْرُجُ مِنَ الثَّمَرَةِ؛ (هرکس درختی بکارد و آن درخت به بار نشیند، خداوند به اندازه میوه های آن درخت به وی پاداش می‌دهد (نوری، ۱۴۰۸ ق)."

"همچنین از امام معصوم (ع) نقل شده است: اَرْعَوْا وَاعْرَسُوا فَلَا وَاللَّهِ مَا عَمَلَ النَّاسُ عَمَلًا أَحَلَّ وَأَطِيبُ مِنْهُ؛ (زراعت کنید و درخت بکارید. نه به خدا سوگند! مردم کاری حلال تر و پاکیزه تر از آن انجام نمی‌دهند (قرشی، ۱۳۰۷)."

"عبدالله بن سنان از امام صادق (علیه السلام) روایت می‌کند که فرمود: «إِنَّ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (علیه السلام) كَانَ يَخْرُجُ وَمَعَهُ أَحْمَالُ النَّوَى، فَيَقَالُ لَهُ: يَا أَبَا الْحَسَنِ، مَا هَذَا مَعَكَ؟ فَيَقُولُ: نَحْلٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ، فَيَغْرِسُهُ فَلَمْ يَغَادِرْ مِنْهُ وَاحِدٌ؛ (امیر مؤمنان (علیه السلام) با چند بار هسته خرما بیرون می‌رفت. به وی گفته می‌شد: ای ابوالحسن! اینها که به همراه داری چیست؟ علی (علیه السلام) در پاسخ می‌فرمود: درخت خرماست - اگر خدا بخواهد. آن‌گاه امام (علیه السلام) آن‌ها را می‌نشاند و حتی یکی از آن‌ها هدر نمی‌رفت (کلینی، ۱۴۰۷ ق)."

"در روایت دیگری از امام صادق (علیه السلام) می‌خوانیم: كَانَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ) يَضْرِبُ بِالْمَرْوِ وَيَسْتَخْرِجُ الْأَرْضِينَ وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) يَمَصُّ النَّوَى بِفِيهِ وَيَغْرِسُهُ فَيَطْلُعُ مِنْ سَاعَتِهِ؛ (امیر مؤمنان علی (علیه السلام)

بیل می‌زد و زمین‌ها را برای برداشت محصول آماده می‌کرد و پیامبر(ص) نیز دانه را با دهانش می‌مکید و می‌کاشت و پس از یک ساعت می‌روید (کلینی، ۱۴۰۷ق)."

قطع درختان و تخریب جنگل

اسلام قطع بی‌رویه درختان را مجاز نمی‌داند و معصومان(ع) حتی در جنگ، مردم را از نابودی درختان نهی کرده‌اند. در نهی و نکوهش قطع درختان از منظر قرآن و روایات و سیره پیامبر(ص) می‌توان مبانی و الگوهای رفتاری ارزشمندی را مثال زد. خداوند متعال در آیه ۲۰۵ سوره مبارکه بقره می‌فرماید: وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ (نشانه آن، این است که) هنگامی که روی برمی‌گردانند (و از نزد تو خارج می‌شوند)، در راه فساد در زمین، کوشش می‌کنند، و زراعت‌ها و چهارپایان را نابود می‌سازند؛ (با اینکه می‌دانند) خدا فساد را دوست نمی‌دارد.

پیامبر اسلام (ص) هرگاه اراده نبرد می‌کرد رزمندگان را فراخوانده، پیش‌روی خود می‌نشانده و آنان را نصیحت و موعظه می‌کرد که از حد نگذرید، مثله نکنید، نیرنگ و حيله به کار نبرید، پیرمردان، کودکان و زنان را نکشید، درختی را قطع نکنید، جز این که ناچار شوید و در توصیه دیگری پیامبر اکرم (ص) نابودی درختان به‌ویژه درخت خرما را به هر صورتی که باشد نهی فرموده است و می‌فرماید: درختان را آتش نزنید، آن‌ها را غرق در آب نکنید، درختان میوه را قطع نکنید و مزارع را نسوزانید.

همچنین پیامبر گرامی اسلام (ص) مسلمانان را از قطع درختان مدینه نهی می‌کرد و قطع درختان در سیره ائمه اطهار(ع) نیز کاری ناپسند و ناصواب شمرده شده است، به طوریکه امام علی (ع) می‌فرماید: از جمله عوامل افزایش طول عمر پرهیز از قطع درختان سرسبز است، همچنین امام صادق (ع) می‌فرماید: قطع بی‌رویه درختان میوه‌دار عذاب سخت الهی را در پی دارد، پس از رهنمودها و هشدارهای فوق می‌توان اهمیت درختکاری، سبزه و سبز نگهداری محیط زیست در نگرش اسلام را درک کرد و لزوم نکوهش از عمل کسانی که به تخریب باغ‌ها، مزارع و جنگل‌ها می‌پردازند را متوجه شد.

نتیجه‌گیری

درختان، آیتی هستند که قدرت و توانایی خداوند را به نمایش می‌گذارند و هر یک از این آفرینش، دفتری از معرفت خداوند است. حضرت سعدی می‌گوید: برگ درختان سبز در نظر هوشیار هر ورقش دفتری است معرفت کردگار بدریستیکه «بذر و نهال است که بوسیله آن این درخت تنومند را ایجاد می‌کند و ما به آن می‌نگریم و علاوه بر جمال ظاهری به عمق و حقیقت آفرینش پی می‌بریم؛ از این رو، در قرآن کریم در سوره مبارکه «نمل»، پس از اشاره به آفرینش آسمان‌ها و زمین و نزول باران از آسمان، به رویش بستان‌ها اشاره شده و سپس انسان را به این نکته مهم توجه می‌دهد که به کیفیت ایجاد حیات در درختان بنگرد که اگر آن نیروی حیات دهنده از جانب خداوند نبود، هرگز قادر نبودید که آن‌ها را برویانید و از محصولشان برخوردار شوید. (أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَبَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ اللَّهُ مَعَهُ لَافْتَحَ لَكُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ) (نمل/۶۰)

همانطور که گفته شد، در امر رویش و پرورش درختان زحمت ما آدمیان، تنها کاشت بذر و نگهداری از آن است، اما کسی که حیات را در دل این بذر نهاده و به نور آفتاب و قطرات زندگی بخش باران و ذرات خاک فرمان می‌دهد تا این دانه را پرورش دهند، تنها خداوند متعال است. و همانا، تنها قد و قامت، ساقه و شاخ و برگ، شکوفه و میوه، ریشه و شکل ظاهری درخت نیست که به انسان درس خدانشناسی می‌دهد، بلکه انسان خردمند در پس این ظواهر، قدرت و نیرویی عظیم را مشاهده می‌کند. و خداوند در سوره واقعه آیات ۶۳ و ۶۴ و ۷۲، این حقیقت را متذکر می‌شود و در برابر سوال منکران توحید می‌گوید: (أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَحْرُثُونَ * أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ * لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَاهُ حُطَامًا فَظَلَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ)؛ «آیا هیچ درباره آنچه کشت می‌کنید، اندیشیده اید؟! آیا شما آن را می‌رویانید یا ما می‌رویانیم؟! آیا شما درخت آن را آفریده‌اید یا ما آفریده‌ایم؟».

در آموزه‌های وحیانی آیات و روایات بسیاری پیرامون کاشت درخت و ضرورت درختکاری و به تکامل رسیدن و نگهداری درختان و توصیه به حراست و آبیاری آنها آمده است. در کلام بزرگان دین کاشت درخت، ثوابی دایمی و صدقه جاریه بیان

شده و آب دادن به درخت را مانند سیراب کردن مؤمن تشنه دانسته که ثواب و اجرزایدی دارد. همچنین مراقبت و محافظت از درخت مورد تاکید قرار گرفته است و به شدت از آسیب رساندن به آن نهی شده است. از آنجایی که جنگل‌ها و درختان در معرض خطر جدی قرار گرفته‌اند؛ خداپاوران با شناخت و معرفت و فهم دقیق از دین، اولاً تخریب‌کنندگان جنگل و قاطعان درخت را مفسد فی الارض بدانند؛ ثانیاً با غیرت دینی به عنوان یک عمل واجب (نهی از منکر) با آن‌ها مبارزه نمایند.

منابع

- (۱) قرآن کریم
  - (۲) بروجرودی، سید حسین، (۱۳۴۰). جامع احادیث الشیعه فی احکام الشریعه، مطبعه المساحه، تهران.
  - (۳) طباطبایی، سید محمدحسین، (۱۳۷۴)، ترجمه تفسیرالمیزان، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفترانتشارات اسلامی، قم.
  - (۴) قرشی، علی‌اکبر، (۱۳۰۷)، قاموس قرآن، دارالکتب الاسلامیه، تهران.
  - (۵) کلینی، محمد بن یعقوب، (۱۴۰۷)، الکافی، چاپ چهارم، دارالکتب الاسلامیه، تهران.
  - (۶) مقیمی، محمد، (۱۳۵۶)، قرآن بر فراز آسمان‌ها، معراجی، تهران.
  - (۷) مکارم شیرازی، ناصر، (۱۳۵۳)، تفسیر نمونه، دارالکتب الاسلامیه، تهران.
  - (۸) نوری، حسین بن محمد تقی، (۱۴۰۸)، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، چاپ اول، مؤسسه آل البيت(ع)، قم.
- Boubekeur, A. (2007). Islam militant et nouvelles formes de mobilisation culturelle. *Archives de sciences sociales des religions*, (139), 119-138.
- Naşr, S. H. (1968). The encounter of man and nature: the spiritual crisis of modern man. G. Allen and Unwin. London.

The necessity to protect the forest in afflatus teachings

Esmail eslami

PhD in Comparative Studies of Islamic Religions, Qom University of Religions and Religions
Director of Gorgan University of Agricultural Sciences and Natural Resources

Abstract

From the point of view of the Prophet of Islam, the forest is considered a public benefit and considers cutting down trees and setting them on fire and destroying them even in special Conditions to be blameworthy and considers the destruction of forests and cutting down trees as obvious examples of corruption in the land. The purpose of this study is to investigate the necessity for forest protection in afflatus teachings. In this article, have been used from library methods, Quranic verses, authentic and famous meanings and interpretations, and Islamic narrations. The teachings of afflatus, present a set of divine knowledge to man and express the real needs of man, both material and spiritual. Part of this education is about the importance of arboriculture and the preservation and protection of forests, which is very constructive and properly Act on them (afflatus teachings) can provide human needs and save humanity from the great and potential crises, challenges and dangers that Man arises to destroy. In this article, a part of the words of God Almighty and the speech and manners of the divine prophets and the impeccable Imams (PBUH), has been expressed about the importance of tree planting and preservation and protection of the forest with the aim of producing culture that is the basis for inclusive preservation of God-given resources, So that the servants of God can make the most of this divine blessing. Also, by acting on it, show the beauties and essence of divine Islam to the world.

Keywords: Forest, Sustainable Development, Prophetic religious way, Economic and Cultural Development, God-given Resources